

Czy można znaleźć bardziej cyniczną obojętność na wolność myśli i ekspresję intelektualną niż ta, która pojawiła się w książce *Mein Kampf* Adolfa Hitlera, wydanej w 1925 r.? Był to zbiór poglądów rasistowskich, szczególnie antysemickich, spięty w całość mitem wyższości rasy aryjskiej i ideą dziejowej roli Niemiec pod rządami wielkiego germańskiego wodza. Hitler szerzył ideę rasowej „czystości” i wyższości „rasy germańskiej”, którą określał jako aryjską „rasę panów”

Wrogość wobec innych scalała naród niemiecki. Tych, którzy różnili się od Aryjczyków, określano jako rasy „trujące”, „pasożytujące” i osłabiające najwspanialszą ze wszystkich ras. Adolf Hitler starał się usunąć niearyjczyków poprzez doskonale zorganizowany, racjonalny system ludobójstwa.

Głęboki związek poczucia tożsamości narodowej i socjalizmu miały przynieść najgorsze skutki: wojnę, agresję, pogromy i pozbawienie wolności tych, którzy ideologii nazizmu nie odpowiadali.

Twoje cele

- Poznasz tło historyczne i źródła koncepcji nazistowskich.
- Przeanalizujesz kształtowanie się aryjskiego mitu, który doprowadził do antyslawizmu i antysemityzmu w Niemczech.

- Przemyślisz, dlaczego nazizm stał się ideologią hitlerowskich Niemiec.
- Zrozumiesz, w jaki sposób mechanizmy wykluczenia stały się źródłem nazistowskiej przemocy.
- Dowiesz się, jak wojna i ludobójstwo były tłumaczone przez nazistowską filozofię.

Przeczytaj

Definicja: nazizm

Nazizm (narodowy socjalizm), skrót od niem. *Nationalsozialismus*, to ideologia wyznawana przez faszystowski nurt polityczny powstały w Niemczech po I wojnie światowej. Czasem zamiennie ze słowem *nazizm* stosuje się termin *hitleryzm* (od twórcy ideologii Adolfa Hitlera). Nazizm był ideologią państwową w czasie sprawowania władzy w totalitarnych Niemczech przez NSDAP – Narodowosocjalistyczną Niemiecką Partię Robotników w latach 1933–1945.

Nazizm nie stanowi uporządkowanej doktryny politycznej czy też teorii państwa i prawa. Jest zbiorem dobrze przykrojonych idei i koncepcji politycznych, których źródła to: rasistowski [socjaldarwinizm](#) (Joseph Arthur de Gobineau, Georges Vacher de Lapouge, Houston Stewart Chamberlain) i szczególnie rodzaj rasizmu: [antysemityzm](#). Ideologię nazizmu wyłożył Adolf Hitler w *Mein Kampf* (1925) i Alfred Rosenberg w *Micie dwudziestego wieku* (1930).

W nazizmie można wyróżnić dwie, przejęte z faszyzmu włoskiego zasady: państwa wodzowskiego i elitaryzmu władzy.

Członkowie NSDAP i prawicowo-konserwatywnej Niemieckiej Narodowej Partii Ludowej.

Źródło: Bad Harzburg, Gründung der Harzburger Front, 1931, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 3.0.

„Zasada wodzostwa” (*Führerprinzip*)

Bezwzględny, polityczno-prawny obowiązek posłuszeństwa wobec dyktatora: *Wódz ma zawsze rację* (*Der Führer hat immer Recht*). Relacja między wodzem a członkami partii była budowana na wzór więzi łączącej drużynę z germańskim wodzem oraz na lojalności aż do oddania życia włącznie. Od tłumów wódz żądał jedynie [aklamacji](#) podjętych przez niego decyzji.

Przemówienie Hitlera w Gmachu parlamentu Rzeszy w Berlinie: 4 V1941 r.

Źródło: Bundesarchiv / Bild 101I-808-1238-05, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Elitaryzm władzy

W III Rzeszy obowiązywała zinstytucjonalizowana prawnie zasada hierarchii społecznej dzieląca społeczeństwo na „wspólnotę narodową” i pozostających poza nią „wrogów” (marksistów, „dekadentów”, liberałów, pacyfistów). W tej grupie znajdowały się również jednostki „obce **rasowo**” (nie-Niemcy, np. Romowie, Słowianie, a przede wszystkim Żydzi). Na czele państwa nazizm umieścił hitlerowską elitę władzy (NSDAP), wyselekcjonowaną grupę z wyłącznym uprawnieniem do rządzenia.

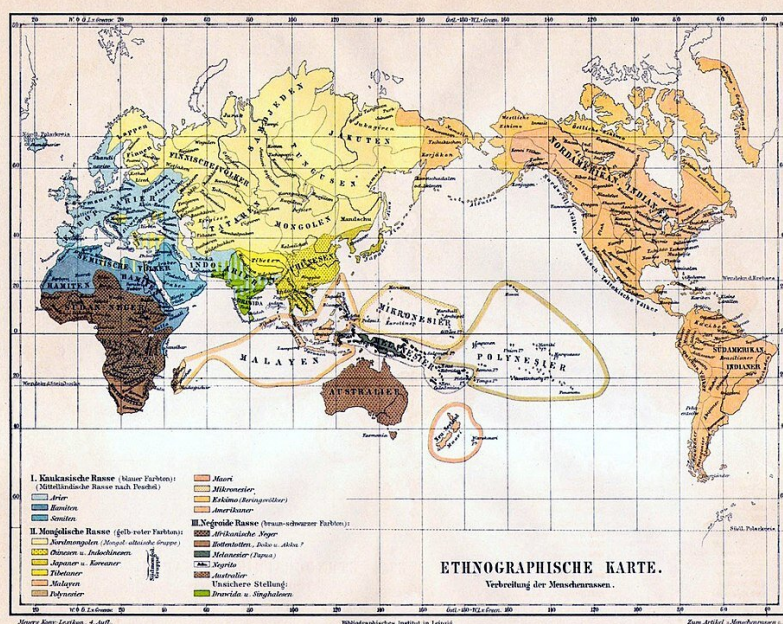
Teorie rasistowskie i nazizm w praktyce społecznej zaowocowały w XX w. bestialstwem niespotykanym w dziejach cywilizacji. Doprowadziły do celowego ludobójstwa poprzez stworzenie sieci obozów masowej zagłady. W większości nowoczesnych ustrojów demokratycznych odwoływanie się do ideologii nazistowskiej jest zakazane prawem.

Przywitanie Adolfa Hitlera w Eger w 1938 r.

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Doktryna

Czwarta edycja *Meyers Konversationslexikon* (Lipsk, 1885–1890) pokazuje rasę kaukaską (w różnych odcieniach szarawoniebiesko-zielonego) jako obejmującą m.in. Aryczyków; domena publiczna.

Polityka rasowa

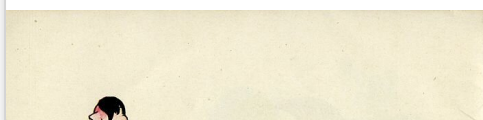
Rasizm – pogląd o deterministycznej wyższości jednych grup społecznych nad drugimi – jest wyróżnikiem niemieckiej odmiany faszyzmu. Sformułowanie idei państwa wodzowskiego i elitaryzmu władzy byłoby niemożliwe bez koncepcji rasy aryjskiej, predestynowanej przez swoje szczególne cechy do rządzenia. Biologiczne pojęcie rasy, jako grupy wyróżniającej się w ramach tego samego gatunku specyficznymi cechami dziedzicznymi, przeniesione na grunt humanistyki zaowocowało konstatacją, że rasa to grupa charakteryzująca się wspólnym pochodzeniem lub wiarą w to pochodzenie. Zgodnie z definicją socjologa Ludwika Gumplowicza, rasa to historyczna zbiorowość powiązana różnymi więzami: etnicznymi, religijnymi, ekonomicznymi, narodowymi. Inny socjolog, Zdzisław Krasnodębski, uważa, że pojęcie rasy pozostaje w związku z takimi pojęciami, jak: *klan*, *plemię*, *ród*, *grupa etniczna*. Według polskiego historyka prawa, Henryka Olszewskiego, główną tezą rasizmu jest założenie, że istnieją rasy wyższe (obdarzone wybitnymi zdolnościami i powołane do funkcji władczych) i niższe (zdegenerowane) na mocy determinizmu genetycznego oraz że krzyżowanie się ras jest szkodliwe, zwłaszcza dla rasy wyższej, która powinna zachować „czystość krwi”.

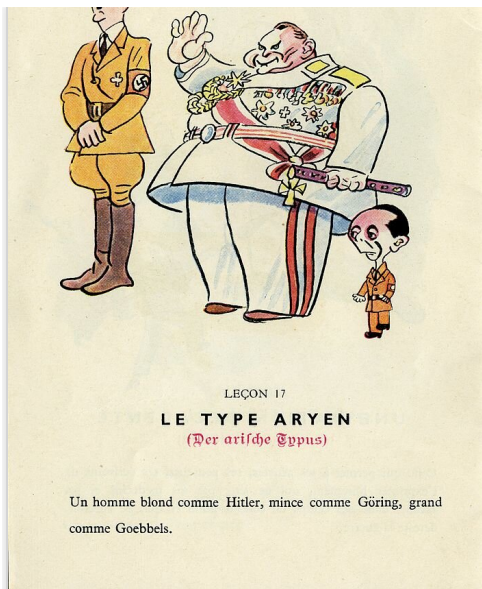
Mit rasy aryjskiej wykorzystał językowe pokrewieństwo języków europejskich z sanskrytem. Uważano, że języki te tworzą wspólną grupę: indogermańską, wywodzą się ze wspólnego prajęzyka, którym miał się posługiwać biblijny Jafet. Indogermanów zaś utożsamiano z elitą społeczeństwa starohinduskiego – Aryjczykami. Słowo *arya* w starohinduskim oznacza „szlachetny”. Rasa aryjska została zdefiniowana jako pozytywna antyteza rasy semickiej (narodu żydowskiego), której początek miał dać biblijny Sem.

Portret Saartjie z instrumentem zwanym *goura*. Sposób przedstawienia kobiety jest karykaturalny i rasistowski; domena publiczna

Koncepcja rasy aryjskiej korzeniami sięga XIX w. Pojęcie rasy od czasów oświecenia miało uniwersalny charakter, a to, co dziś nazwalibyśmy światopoglądem rasistowskim, było w okresie kolonizacji normą kultury europejskiej. Wystarczy wspomnieć instytucje „ludzkiego zoo” działające w Europie od końca XVIII w., w których to Europejczycy mogli zobaczyć „buszmenów” w specjalnie zaprojektowanych dla nich wioskach. Symbolem tej niehumanitarnej praktyki stała się osoba Saartjie Baartman, zwanej „hotentocką Wenus”. Duchowym ojcem mitu aryjskiego jest Joseph Arthur de Gobineau, który w swoim *Eseju o nierówności ras ludzkich* (1853-1855) sformułował pierwszą rasistowską filozofię dziejów, w której rozkwit bądź rozpad społeczeństwa zależy odpowiednio od „czystości rasy” lub fuzji ras. Jak twierdził de Gobineau, rasa aryjska (nordycka czy germańska) została stworzona jako pierwsza, a dzieje ludzkości są nieuchronną jej degradacją. W przeszłości tylko ona tworzyła wysokie formy kultury dzięki wypracowaniu pojęcia polityczności, porządku politycznego, aktywności politycznej, ładu i harmonii. Cechuje ją racjonalizm, odwaga, energia i talent organizacyjny, bezinteresowność i wiara w honor. Według de Gobineau błąd narodu niemieckiego polegał na zmieszaniu się z najbardziej zdegenerowaną, bo najbardziej zmieszaną rasą - Słowian zachodnich. Spowodowało to upadek cywilizacji łacińskiej, który dokonał się poprzez narodziny demokracji nowożytnej i burżuazyjnej kultury. Gobineau pierwszy sformułował, powtórzoną w *Mein Kampf*, koncepcję strachu przed „aliażem krwi”, który uczynił odpowiedzialnym za upadek kultury Zachodu. Zapowiedział kierunek nazistowskiej ekspansji (*Drang nach Osten*) i uprawomocnił koncepcję przestrzeni życiowej (*Lebensraum*). Tekst *Aryjczycy i ich rola społeczna* (1899), którego autorem był Georges Vacher de Lapouge, stanowił podstawę ideologii nazistowskiej i pogańskiego kultu siły.

Typowy Aryjczyk – karykatura, domena publiczna

Rasa aryjska (*homo europaeus*), stanowiąca mniejszość, jest zagrożona wyginięciem, bo mechanizm selekcji działa na jej niekorzyść. Jej walory: odwaga, waleczność, honorowość powodują, że to głównie ona bierze udział i ginie w wojnach. Etyka chrześcijańska jest wroga aryjskiej rasie – nie tylko jest przepojona fałszywą antropologią równości, lecz także wzmacnia słabych (czyli tych, którzy nie powinni przeżyć) kosztem silnych, a konsekwentne przyjęcie jej nakazów spowoduje wyginięcie wyznawców w konfrontacji z kulturą barbarzyńską. Do książki Chamberlaina *Podstawy XIX wieku* (1899) odwoływał się Alfred Rosenberg - nazistowski twórca teorii rasy. Główne dzieło Rosenberga *Mit dwudziestego wieku* (1930) w tytule i treści jest wiernym odtworzeniem i rozszerzeniem tez Chamberlaina. Angielski myśliciel utrzymywał, że cywilizacja europejska jest syntezą dorobku kilku nacji, z których najważniejsza to Teutoni – mieszanka północnoeuropejskich ras (nordyckich), która w Niemczech zachowała się w najczystszej postaci (Germanie). Koncepcja rasy panów (*Herrenvolk*) już na poziomie teoretycznej budowy potrzebuje określić swoją kontrrasę (*Gegenrasse*). Mit germański był u Chamberlaina antylatyński. Opozycję Rzymianie vs. Germanie w nazistowskich Niemczech zamieniono na Indogermanie vs. Żydzi. Należy zaznaczyć, że Chamberlain był również antysemitą prorokującym „śmiertelne i ostateczne starcie” Teutonów z rasą żydowską, co czyni go prekursorem koncepcji „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”. Herman Göering powtórzył jego tezy, nazywając II wojnę światową wojną rasową, która rozstrzygnie o światowym przywództwie.

Antysemityzm i antyslawizm

Ideologia nazistowska zaadaptowała powyższe koncepcje, stawiając w roli wroga rasowego Żydów. Jako pierwszy słowa *Untermenschen* (podludzie) lub *Gegenmenschen* (kontrludzie) w odniesieniu do Żydów użył socjaldemokrata Eugen Dühring. Ideologię III Rzeszy cechowała fobia żydowska. Obwiniano Żydów za wyzysk ekonomiczny, zadanie „ciosu w plecy” (Dolchstoß) zwycięskiej armii niemieckiej w 1918 r. i promocję komunizmu, nazywanego przez nazistów marksizmem. Ideologia Marksa i Engelsa była materialistyczna, kosmopolityczna i egalitarna, a więc była prostym przeciwieństwem nazizmu. W *Mein Kampf* czytamy: „ostatecznym i stałym celem marksizmu było zniszczenie wszystkich nie-żydowskich narodowych państw”. Polityka rasowa znalazła swój wyraz w *Ustawach*

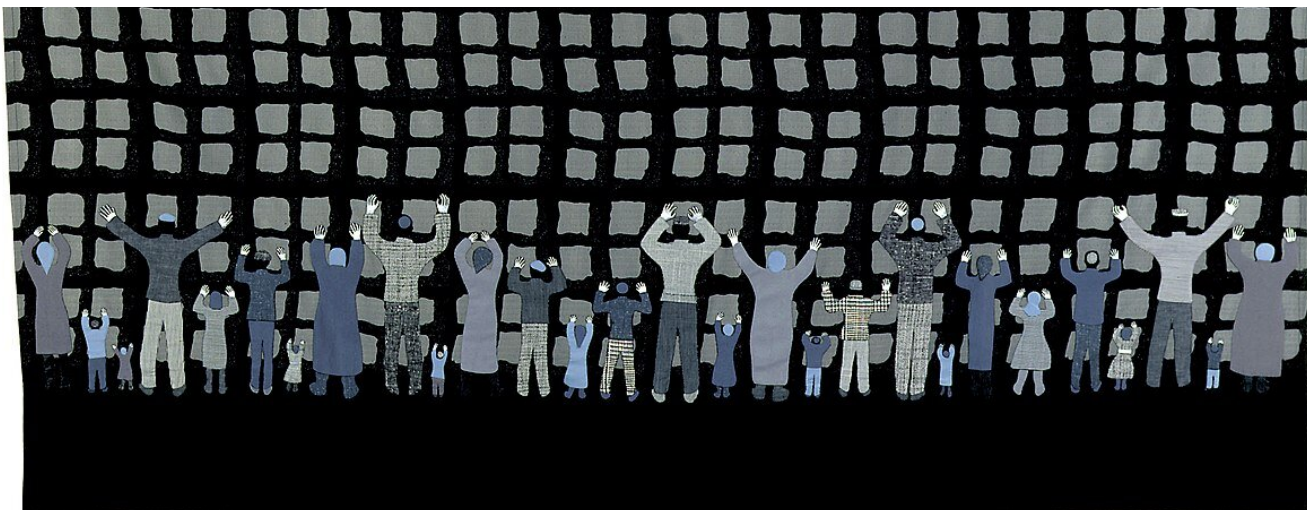
norymberskich (1935): Ustawa o obywatelstwie odebrała Żydom obywatelstwo, a Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i honoru zakazała małżeństw i stosunków seksualnych między Niemcami a Żydami. Propaganda wytworzyła jednoznacznie negatywny obraz Żyda w niemieckim społeczeństwie, czego potwierdzeniem była noc kryształowa (1938), podczas której Niemcy rozbijali wystawy sklepów należących do Żydów. Pogrom stanowił preludium Holokaustu.

Richard Walter Darré podczas przemówienia. Nad nim herb ministerstwa rolnictwa ze sformułowaniem *Blut und Boden*, licencja: CC BY-SA 3.0 de; Bundesarchiv; Wikimedia Commons

Niechęć do Żydów ze Wschodu (*Ostjuden*) łączyła się z antyślawizmem (w tym z antypolonizmem). Przeznaczeniem rasy słowiańskiej była służba i praca na rzecz „narodu panów”, a w razie oporu – likwidacja jego przywódców. W przemówieniu z X 1939 Hitler ogłosił: „Polacy mogą mieć tylko jednego pana, może być nim Niemiec; dlatego przedstawiciele inteligencji polskiej należy pozbawić życia. Brzmi to twardo, ale takie jest prawo życia”. Stosunek do ziem Europy Środkowowschodniej wyłożony został w Planie Wschodnim, który opierał się na koncepcji „Krwi i ziemi” (*Blut und Boden*), czyli po pierwsze „odzyskaniu krwi niemieckiej” z tych terenów poprzez poszukiwanie niemieckich przodków lub rabunek dzieci. Po drugie na koncepcji „przestrzeni życiowej” (*Lebensraum*), której potrzebuje naród niemiecki. Po I wojnie światowej koncepcja ta uzasadniała ekspansję kryzysem przeludnienia na ograniczonym terenie Rzeszy Niemieckiej i koniecznością pozyskania środków niezbędnych dla dobrobytu narodu. W następnych latach koncepcja przestrzeni życiowej ewoluowała. Na ziemiach wschodnich mieli osiąść Niemcy „odzyskani” z terenów spoza Rzeszy, po opróżnieniu tych ziem z rodowitych mieszkańców.

Judith Weinshall Liberman, *Ręce do góry* z cyklu *Sceny z Holocaustu*, CC-BY-SA 3.0, Wikimedia Commons

Polityka rasowa była filarem ideologii nazistowskiej, ale można wskazać na różne jej odcienie. Pierwszy kierunek myśli nazistowskiej przez „czystość rasową” rozumiał pozbycie się elementów niearyjskich ze wspólnoty narodowej, ale np. Himmler uważał, że pierwszoplanowym celem, daleko ważniejszym niż zagłada krwi żydowskiej, było odzyskanie wszystkich elementów krwi aryjskiej. Wymiernym efektem tak rozumianej koncepcji „czystości rasowej” było działanie nazistów, w wyniku którego blisko 200 tys. polskich dzieci zostało wywiezionych i poddanych germanizacji w czasie II wojny światowej.

Biopolityka III Rzeszy zakładała również w ramach tzw. higieny rasowej program eliminacji jednostek zdefektowanych wewnątrz rasy aryjskiej. Program niszczenia „życia niewartego życia” (*Lebensunwertes Leben*) nakazał ustawowo przymusową sterylizację ludzi obciążonych genetycznie, nałogowych alkoholików i kobiet powyżej 38 roku życia (290-300 tys. osób). Wykonano ok. 70 tys. zabiegów eutanazji na ludziach umysłowo i nieuleczalnie chorych.

Rasizm dzisiaj

Nawiązanie do terminologii czy emblematów nazistowskich jest zakazane w większości cywilizowanych krajów, a partie otwarcie neonazistowskie mają znaczenie marginalne. Jednakże należy zwrócić uwagę na fakt, iż mimo że rasizm został potępiony, a pojęcie rasy uległo dekonstrukcji, tożsamość rasowa jest jedną z najważniejszych tożsamości kolektywnych. Wbrew faktom, że rasa nie istnieje, uprzedzenia i konflikty rasowe wciąż mają miejsce nawet we współczesnych demokracjach liberalnych, z tym zastrzeżeniem, że termin *rasa* zastąpiony został terminem *grupa etniczna*, a termin *rasizm* – terminem *ksenofobia*.

Oponenci

Przeciwnikami ideologii nazistowskiej są w zasadzie wszystkie nurty ideowe: marksiści, socjaldemokraci, liberałowie oraz katolicka nauka społeczna. Mocnym głosem sprzeciwu wobec polityki III Rzeszy, choć dla wielu niewystarczającym, była encyklika papieża Piusa XI: *Mit brennender Sorge* (*Z palącą troską*) (1937), która krytycznie odniosła się do sytuacji politycznej w Niemczech. W kościele protestanckim również uformował się ruch antynazistowski. We wrześniu 1933 r. powstała organizacja Przymierze Pastorów (*Pfarrernotbund*). W 1934 w Barmen ewangeliccy pastory podpisali deklarację, która potępiała nazistowskie działania zmierzające do usuwania osób pochodzenia żydowskiego ze wspólnot protestanckich. Sprzeciwiano się w niej również nazistowskim próbom zawłaszczenia życia duchowego i prześladowaniu pastorów. W środowiskach studenckich uformowała się organizacja Biała Róża (*Weisse Rose*) zajmująca się kolportażem ulotek potępiających nazizm i pisanie antynazistowskich haseł na murach. Jednym z młodych aktywistów był Hans Scholl, który ostatecznie został ujęty przez gestapo i wraz z siostrą Sophie i przyjacielem Christophem Probstem zgilotynowany. Zdążył jednak przed śmiercią wykrzyknąć „Niech żyje wolność!”, co zainspirowało młodych do dalszego oporu. Nazizmowi równie mocno sprzeciwiały się środowiska liberalne, które oponowały przeciwko kultowi jednostki, starały się nadal wspierać moralne idee demokratyczne i stanowczo potępiały wszelkie ruchy totalitarne.

Nazistowski plakat propagandowy z napisem:
Marksizm jest aniołem stróżem kapitalizmu.

Źródło: Dontworryifixedit, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Słownik

aklamacja

(łac. *acclamatio* – okrzyk) jednogłośnie uznanie czegoś

antysemityzm

postawa dyskryminacji, uprzedzenia i prześladowania osób narodowości żydowskiej, która w III Rzeszy przyjęła postać dehumanizacji (tzw. *Judensau*)

darwinizm społeczny

koncepcja zaczerpnięta z biologicznej teorii Karola Darwina głosząca, że podstawą stosunków międzyludzkich jest walka o byt i dobór naturalny

ksenofobia

(gr. *ksénos* – obcy, *phóbos* – strach) strach przed cudzoziemcami

rasa

dawne i wobec dzisiejszych badań genetycznych uważane za nieprawdziwe pojęcie klasyfikujące ludzi na duże i odrębne populacje ze względu na dziedziczne cechy zewnętrzne (fenotyp), pochodzenie geograficzne, kulturę, historię, język, wygląd zewnętrzny, etniczność i status społeczny

Prezentacja multimedialna

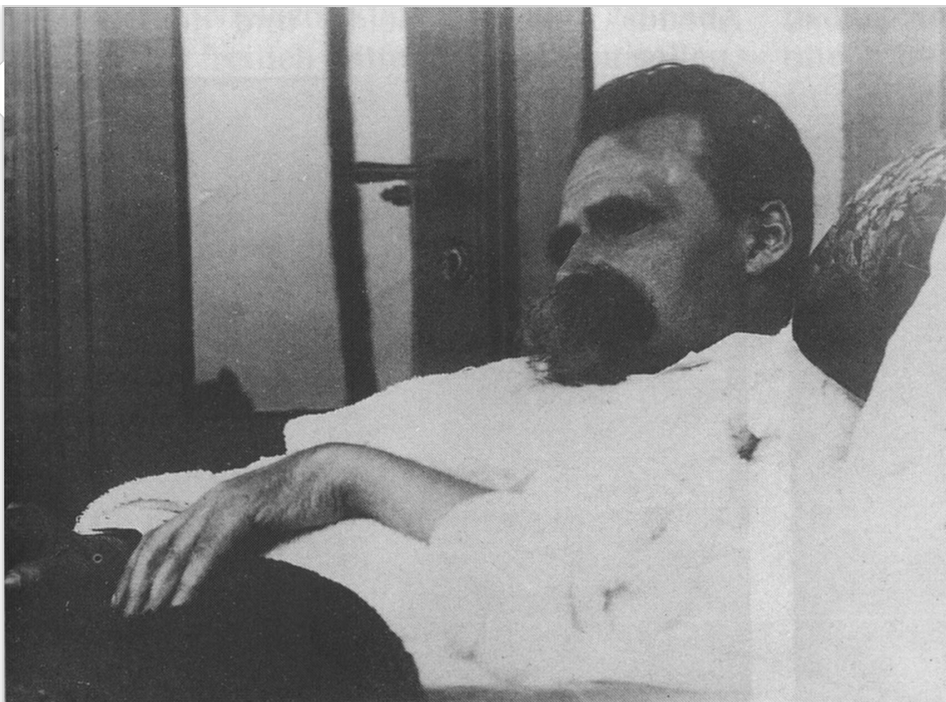
Bundesarchiv, Bild 102-14597 / Georg Pahl; Wikimedia Commons; CC BY-SA 3.0

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/P16Jrn35c>

Niemcy salutują nazistom podczas fali palenia książek, która rozprzestrzeniła się po całych Niemczech.

Hitler w Niemczech był filozoficznym centrum świata. Nie pojawiały się niemal żadne znaczące książki krytyczne wobec niego lub jego poglądów, a najważniejsze ruchy społeczne zostały stłumione. Niezgadzający się z wizją Hitlera byli prześladowani i uciszani. Naziści sprzeciwiali się logicznemu pozytywizmowi i logicznemu empiryzmowi. Uważali, że idee te były obojętne lub wrogie dla powstania Nowych Niemiec, a większość ich zwolenników to Żydzi. Żydowski internacjonalizm i pozytywizm były przeciwne nazistowskim koncepcjom, takim jak rasa, *volk* (ludzie), przywódca, kultura i nauka narodowa.

domena publiczna

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/P16Jrn35c>

Mimo iż Fryderyk Nietzsche był fałszywie przedstawiany jako poprzednik nazizmu, krytykował antysemityzm, pangermanizm i nacjonalizm.

Naziści często wykorzystywali idee niemieckiej filozofii. Stąd wypływa pogląd, że pisma Nietzschego i filozofów romantycznych miały wpływ na kształtowanie się tej ideologii. Należy jednak pamiętać, że tak powstałe koncepcje ideologiczne były efektem degeneracji myśli filozofów. Nietzsche mocno atakował idee demokracji, liberalizmu i moralności. Demokrację uważał za spadkobierczynię chrześcijaństwa. Twierdził, że prowadzi ona do osłabienia człowieka, co czyni go miernym i obniża jego wartość. W *Jutrzence* napisał, że kiedy człowiek wierzy w nieśmiertelność duszy, jego zbawienie zależy od krótkiego życia na ziemi, lecz wraz z porzuceniem tej wiary należy podjąć wielkie działania, które kiedyś mogły się wydawać szaleństwem. W *Zaratustrze* i *Woli mocy* zarysował koncepcję nadczłowieka (wyższego rodzaju człowieka): świętego geniusza. Pojęcie to opisywało rodzaj istoty ludzkiej przeciwstawiającej się współczesnym „dobrym” ludziom, takim jak chrześcijanie bądź nihilisci, którzy byli winni niszczenia prawdziwej moralności przez resentment – moralność reaktywną, wywodowaną przez niezadowolenie z życia. Resentiment był wynikiem uznania za złe tych rzeczy, których człowiek nie potrafi osiągnąć, a za dobre tego, jakim już jest. W nazizmie doprowadziło to do powstania takich pojęć, jak „czystość rasowa” i „podczłowiek”, które zostały uznane za następstwo tez Nietzschego, chociaż on sam nigdy ich nie wyraził.

Von Bundesarchiv, Bild 183-H26353 / Borchert, Erich (Eric); Wikimedia Commons; CC BY-SA 3.0

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/P16Jrn35c>

Nietzsche twierdził, że współcześni Europejczycy powinni prowadzić największe i najstraszniejsze wojny, by nie utracić cywilizacji przez własne wynalazki i produkty. Filozof silnie wzorował się na Heraklicie, dla którego wojna była przejawem fundamentalnej natury życia, objawiającej się w nieustannym konflikcie między sprzecznymi siłami.

Fryderyk Nietzsche

Ludzkie, arcyłudzkie

„Tymczasem nie znamy innego środka, który mógłby przywrócić ludom wycieńczonym tę surową energię obozową, tę głęboką nienawiść nieosobistą, tę zimną krew w mordowaniu z zachowaniem czystego sumienia, ten wspólny organizacyjny zapał w tępieniu wroga, tę dumną obojętność na wielkie straty, na własne istnienie i istnienie osób kochanych, to głuche wstrząśnienie dusz, podobne do trzęsienia ziemi, jak to czyni w sposób silny i niezawodny każda wielka wojna (...)”

Fryderyk Nietzsche, *Ludzkie, arcyłudzkie*, tłum. K. Drzewiecki, Kraków 2010.

Willy Pragher; Wikimedia Commons; CC BY-SA 3.0

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/P16Jrn35c>

Martin Heidegger – niemiecki filozof znany z wkładu w fenomenologię, hermeneutykę i egzystencjalizm

Poza filozofią Nietzschego naziści czerpali też idee od innych filozofów. Przede wszystkim w dziełach filozoficznych poszukiwali poglądów psychologicznych lub światopoglądów, które mogliby ugruntować we własnej ideologii. W ten sposób wykorzystali filozofię Martina Heideggera, który w niemieckim narodowym socjalizmie widział filozoficznie przebudzenie społeczeństwa. W *Czarnych zeszytach* pisał, że nowa polityka niemiecka jest podporządkowana filozofii i stanowi narzędzie realizacji filozoficznych idei odnowy społeczeństwa i państwa. Naziści jednak interpretowali pojęcia Heideggera, np. rasę, naród, dzieje, moc, w sposób wulgarny i taki, który pozwalał im na własną ideologiczną realizację działań.

domena publiczna

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/P16Jrn35c>

Karykatura Søren Kierkegaarda – duńskiego filozofa, poety romantycznego i teologa, uznawanego za jednego z prekursorów filozofii egzystencjalnej

Podobnie wykorzystana została myśl Kierkegaarda dla usprawiedliwienia przemocy. Kierkegaard twierdził, że w naturze ludzkiej leży poszukiwanie winnego i nazywanie zła. W *Albo, albo* napisał: *To nie tragedia, że karę ponosi przemyślana i swobodna zbrodnia. To jednak, że niewinny, nieuniknionym zrzędzeniem, staje się winowajcą, jest, jak już powiedziałem, najwyższym nieszczęściem, jakie można sobie wyobrazić. To wszakże, że ten niewinny winowajca dobrowolnie przyjmuje karę, stanowi o wzniosłości tragedii, dopiero dzięki temu wolność przybiera postać najwyższej tożsamości z koniecznością.* Naziści zinterpretowali tę perspektywę, starając się nadać swojemu działaniu wymiar estetyczny. Założyli, że Bóg daje im nieustanną możliwość odkupienia i nowego życia. W *Mein Kampf* Hitler twierdził, że struktura świata została wypaczona, a winę za to ponosili Żydzi. W ten sposób uczynił z żydów kozła ofiarnego, który niósł w sobie całą odpowiedzialność za zło świata.

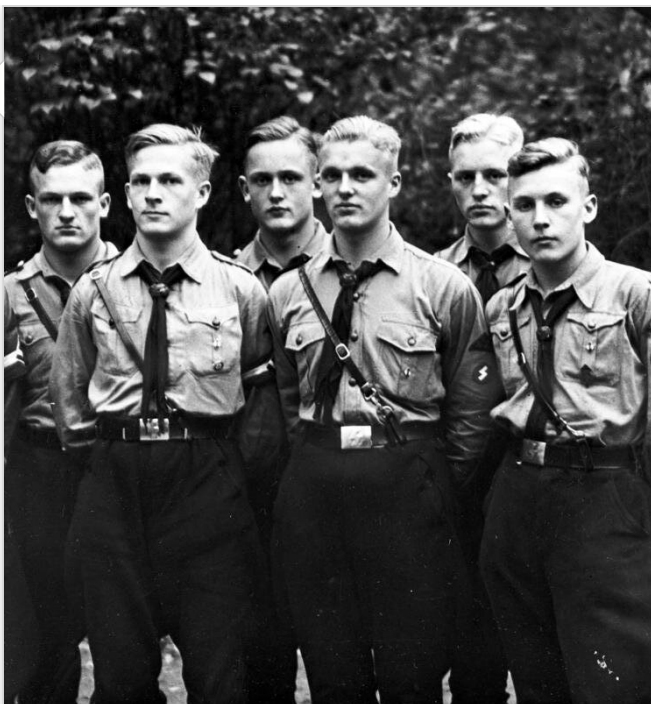
domena publiczna

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/P16Jrn35c>

Mechanizm kozła ofiarnego polega na tym, iż grupa społeczna w momencie kryzysu, dezintegracji czy zagrożenia, by powrócić do stanu utraconej równowagi, obiera sobie ofiarę, która staje się obiektem zbiorowej agresji całej grupy.

W nazizmie odnajdujemy wiele idei neopogańskich i odwołań do germańskich bóstw. Pojawia się więc i idea kozła ofiarnego. Kozioł ofiarny skupia na sobie powszechną nienawiść. Po zabiciu ofiary, w której upatruje się całego zła, następuje uspokojenie wspólnoty wierzącej, że w ten sposób zło zostało unicestwione. Dzięki kozłowi ofiarnemu naziści uciekali od odpowiedzialności, odwołując się do tradycji, która pozwalała przypisać Żydom całe zło i deformację świata oraz pozbyć się ich tak, jak znienawidzonego kozła ofiarnego.

Bundesarchiv, Bild 119-5592-14A; Wikimedia Commons; CC BY-SA 3.0

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/P16Jrn35c>

Hitlerjugend (dosłownie Młodzież Hitlera) niemiecka organizacja młodzieżowa NSDAP zorganizowana na wzór paramilitarny w 1922 r. jako przybudówka Oddziałów Szturmowych

Naziści równie często powoływali się na subiektywizm i antyracjonalizm, które miały być uzasadnieniem dla faktów interpretowanych w ramach nazistowskiej ideologii, takich jak: nietypowe decyzje w ekstremalnych sytuacjach, doświadczenia graniczne, śmierć, winą, upadek człowieka.

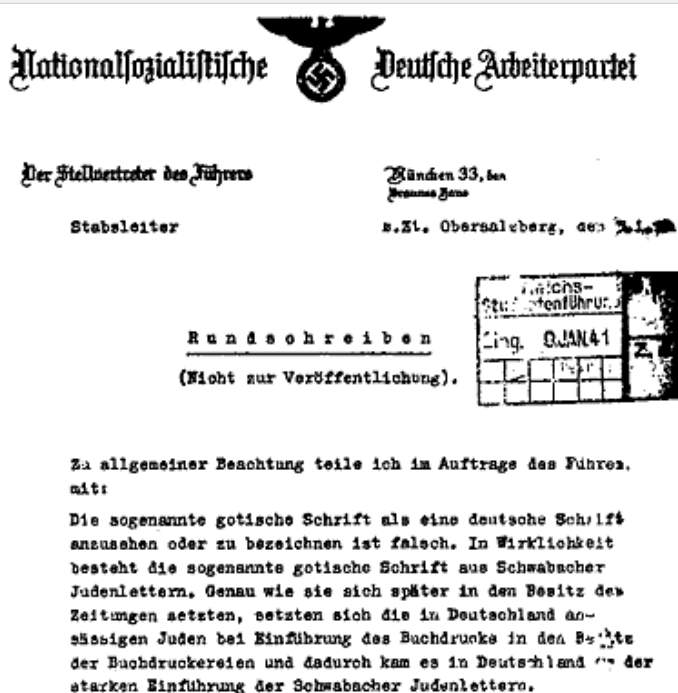
domena publiczna

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/P16Jrn35c>

Drużyna piłkarska salutująca przed meczem

Z pomocą nazistowskiemu reżimowi przyszła Niemiecka Federacja Piłki Nożnej. Zarówno niemieccy piłkarze, jak i ich przeciwnicy musieli wykonać salut przed każdym meczem. Zawodnicy FC Start odmówili jego wykonania, a zamiast tego zasalutowali w sposób radziecki. Po aneksji Austrii przez Rzeszę Niemiecką Hitler zlikwidował drużynę i zmusił najlepszych graczy do gry dla niego. Jeden z zawodników – Sindelar – odmówił, a zrobił to po zdobyciu jednego z dwóch goli prowadzących do porażki Niemiec tuż przed integracją. Niecały rok później Sindelar został znaleziony martwy (miał 35 lat). Z akt gestapo wynikało, że oznaczono go jako prożydowskiego socjaldemokratę. Hitlera obrażała odmowa gry dla niego. Okazywał on także swoją złość wobec tych, którzy pomogli w pokonaniu Niemiec, dlatego wszystkie porażki Niemiec (w sporcie lub w innych dziedzinach) były traktowane jako osobisty atak na samego Hitlera.

domena publiczna

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/P16Jrn35c>

Niemieckie pismo urzędowe z nagłówkiem wydrukowanym nakazaną czcionką

W 1941 r. naziści zakazali używania „żydowskich czcionek”, takich jak Antiqua, nakazując drukowanie dokumentów i zamówień rządowych przy użyciu niemieckich lub aryjskich krojów pisma, np. czcionką Fraktur, widoczną w nagłówku pisma.

Polecenie 1

Na podstawie prezentacji i wiedzy własnej odpowiedz, jakie były intelektualne przesłanki powstania nazizmu.

Polecenie 2

Zastanów się, czy koncepcje filozoficzne zaadaptowane przez nazistów mogą usprawiedliwić ich działania. Wyjaśnij, dlaczego tak uważasz.

Audiobook

Polecenie 1

Wysłuchaj audiobooka i odpowiedz na pytanie, jakie były główne tezy, na których Hitler oparł swoją ideologię.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P16Jrn35c>

Norman Davies

Europa

Łagodnie mówiąc, ideologia hitlerowska nie była zbyt wyrafinowana. W odróżnieniu od Stalina Hitler nie odziedziczył żadnego korpusu myśli partyjnej, który mógłby nagiąć do własnych celów. Jego jedyne dzieło, *Mein Kampf* (1925), które miało trafić na półki w każdym niemal niemieckim domu, zawierało zaledwie garść zebranych w całość myśli, z których żadna nie była oryginalna. Najważniejszy był ciąg argumentów, który prowadził do rzekomego istnienia *Herrenvolk*, czyli „rasy panów”, do rzekomego prawa Niemców do *Lebensraum*, czyli „życiowej przestrzeni” na Wschodzie.

Hitler przyjmował istnienie hierarchii ras za rzecz oczywistą. Dzielił ludzkość na „twórców kultury”, „obrońców kultury” i „niszczycieli kultury”. „Obrońcami rozwoju kulturowego w czasach obecnych byli „Aryjczycy”. Żydzi natomiast byli *Todfeind* – śmiertelnym wrogiem. Nie zadał sobie trudu ani zdefiniowania Aryjczyków, ani też ustanowienia hierarchii narodowości w obrębie rasy aryjskiej. Rozdział traktujący o tych zagadnieniach zaczyna się od uwagi, że niektóre rzeczy są tak oczywiste, iż nie wymagają wyjaśnienia. Hitler wierzył także w „żelazną logikę” „czystości rasy”. Każdy przypadek, w którym „aryjska krew miesza się z krwią «gorszych ludzi» – zauważał – w rezultacie prowadzi do końca kultury zachowania rasy”. „Mieszanie krwi i obniżanie poziomu czystości rasy, które temu towarzyszy, jest jedyną i wyłączną przyczyną, dla której znikają stare cywilizacje”. Hitler wierzył, że zdrowie narodu zależy od wartości terytorium, na którym ten naród żyje. „Tylko odpowiednia przestrzeń na ziemi zapewnia wolność egzystencji”. „Obowiązkiem polityki zagranicznej narodowego

państwa jest zapewnienie optymalnych warunków istnienia narodu poprzez utrzymywanie naturalnej i zdrowej proporcji między liczebnością i przyrostem narodu a rozmiarami i jakością obszaru, który zamieszkuje.

Ponieważ sąsiedzi Niemiec już mieli dużo ziemi albo w koloniach, albo – w przypadku Rosji – dzięki podbojom stepów, Niemcy mogły im dorównać tylko zagarniając przylegające do nich tereny na Wschodzie. „Powstrzymujemy germański potok skierowany na południe i na zachód i zwracamy nasze oczy w kierunku wschodnim”. Ekspansja niemiecka w Polsce i na Ukrainie miała dostarczyć Niemcom sił nie tylko do zwalczania Rosji, ale także do poskromienia „Francji – kolejnego wroga”. Hitler wierzył, że Niemcy podejmują walkę z niekorzystnych pozycji i że jest to walka o egzystencję. „Dzisiaj Niemcy nie są światową potęgą”, ubolewał. „Naród niemiecki może obronić się jako światowa potęga”.

Jawnemu rasizmowi towarzyszyło przekonanie o roli zbiorowości, które opisywano za pomocą różnych mętnych sformułowań w rodzaju „instynktu stadnego”, ale w którym wyraźnie pobrzmiewały marksistowskie tony. (...)

Politykę hitlerowską wyprowadzono, w sposób bardzo racjonalny, z tych niewielu chwiejnych przesłanek. Rasistowski nacjonalizm Hitlera prowadził wprost do antysemickich posunięć. Żydom zabroniono zajmowania stanowisk państwowych i posiadania niemieckiego obywatelstwa; wobec żydowskich kupców stosowano formalny bojkot; zakazano małżeństw i stosunków seksualnych między Żydami i Aryjczykami. Te wszystkie środki doczekały się najwyraźniejszego sformułowania w ustawach norymberskich z roku 1935. Od samego początku hitlerowcy opowiadali się za eutanazją, zabijaniem jednostek upośledzonych umysłowo i genetycznie oraz za przyznawaniem nagród za wielodzietność bohaterskim niemieckim matkom. Na płaszczyźnie społecznej gardzili wszystkimi istniejącymi hierarchiami – arystokracją, korpusem oficerskim, wolnymi zawodami, gildiami. Szeregi hitlerowskiej partii-państwa były otwarte dla wszystkich, którzy byli jej skłonni służyć, nie okazując wstydu i nieposłuszeństwa. Urzędy w każdym niemieckim mieście i każdej wsi były pełne wulgarnych, niewykwalifikowanych i zachłannych ludzi awansu. Ich idolami byli zbankrutowany hodowca kur, dowódca SS Heinrich Himmler, czy tłusty były pilot Hermann Goering, który przestał się mieścić w kokpicie. Oto kolejny dokładny odpowiednik etosu pączkującej biurokracji ZSRR.

Silną stroną hitlerowskiego faszyzmu – podobnie jak stalinizmu – było oficjalne uprawianie fikcji. Nazistowska propaganda kramarzyła różnymi dziwnymi pojęciami. Hitler był nowym Fryderykiem albo nowym Bismarckiem. Hitlerowcy byli spadkobiercami germańskich bogów lub Krzyżaków. Trzecia Rzesza była naturalną

dziedziczką Świętego Cesarstwa Rzymskiego i Hohenzollernów. Lud niemiecki, wolny i zjednoczony, wiedział, co to bezgraniczna miłość ojczyzny, nieograniczona radość z osiągnięć nauki i sztuki, niepohamowana duma z pozycji wyzwolonych kobiet, niegasnący gniew skierowany przeciwko zdrajcom i wrogom... We wszystkim tym pobrzmiewa znajoma nuta. Kult osoby Hitlera nie znał granic. Führer był wcieleniem wszelkiego Piękną, wszelkiej mądrości i wszelkiego dobra.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., 2001, licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Wynotuj cechy ideologii nazistowskiej, o których pisze Norman Davies.

Ćwiczenie 1

Które z poniżej wymienionych założeń nie są charakterystyczne dla ideologii nazistowskiej?

☐ polityczno-prawny obowiązek posłuszeństwa wobec dyktatora

☐ odebranie Żydom wszelkich przywilejów i obywatelstwa

☐ wolność tworzenia związków i stowarzyszeń

☐ równość ludzi wszystkich ras

☐ wyższość rasy aryjskiej nad innymi rasami

☐ równość kobiet i mężczyzn

Ćwiczenie 2

Przeczytaj fragment *Mein Kampf* Hitlera. Nazwij jego stanowisko. Jakimi przesłankami kierował się, by stworzyć swoją ideologię?

((Adolf Hitler

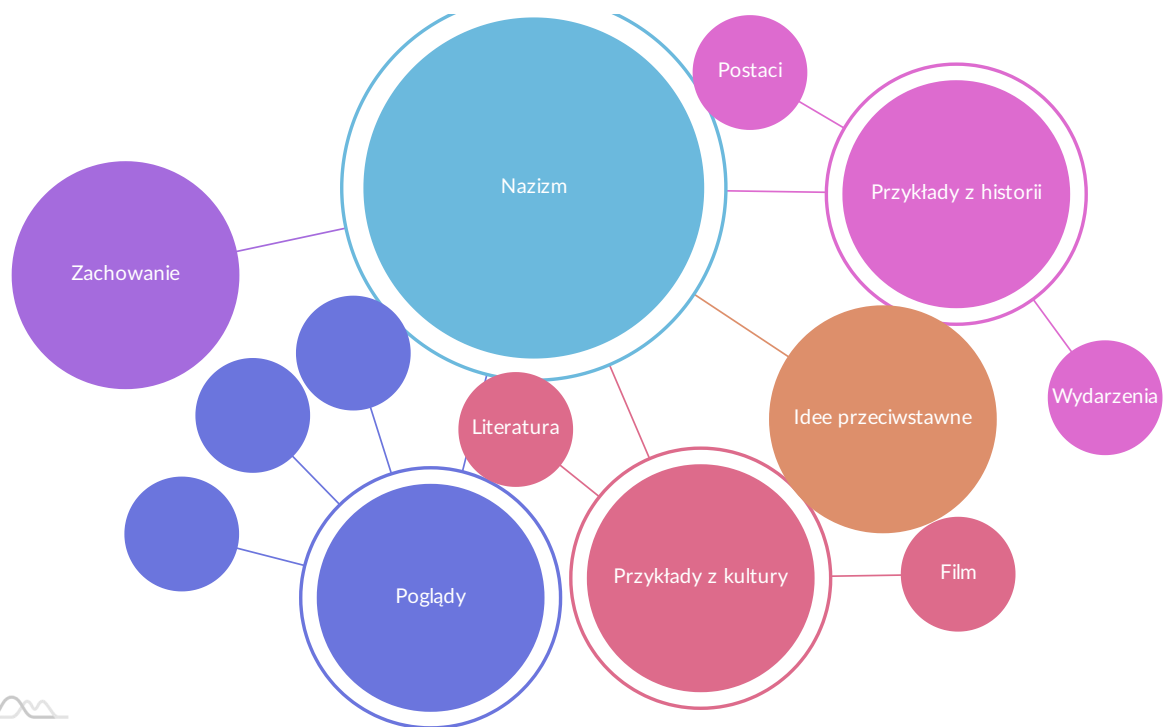
Mein Kampf. Część I: Obrachunek

Istnieje niezliczona ilość przykładów w historii pokazujących z przerażającą szczerością, jak ciągle aryjska krew miesza się z krwią „gorszych ludzi” i w rezultacie prowadzi do końca kultury zachowania rasy. Północna Ameryka, której ludność składa się w przeważającej części z elementu germańskiego i małym stopniu zmieszanego z gorszą, kolorową ludnością, pokazuje człowieka i kulturę całkowicie odmienną od tej ze Środkowej i Południowej Ameryki, tworzonej przez ludzi głównie pochodzenia romańskiego. Ich krew w dowolny sposób była mieszana z krwią tubylców. Biorąc powyższe za przykład, jasno rozpoznamy efekty mieszania ras. Człowiek pochodzenia germańskiego na kontynencie amerykańskim, utrzymując czystość rasy, podniósł się do roli pana i pozostanie panem tak długo, jak długo nie dopuści się haniebnego czynu mieszania krwi. Być może idea pacyfistyczna jest zupełnie dobrą ideą w tych przypadkach, kiedy człowiek jako najwyższa istota zupełnie podbije i opanuje świat, aby stać się jego wyłącznym panem. Wówczas ta zasada, pod warunkiem stosowania jej w praktyce, nie przyciągnie mas ludzkich. Tak więc najpierw walka, a później pacyfizm.

Źródło: Adolf Hitler, *Mein Kampf. Część I: Obrachunek*, Krosno 1992.

Polecenie 3

Na podstawie lekcji oraz innych, wiarygodnych źródeł uzupełnij mapę myśli. Jakie elementy nazizmu udało ci się zidentyfikować na początku lekcji? Które z nich udało ci się rozpoznać we fragmencie *Mein Kampf*? Zapisz swoje wnioski w formie notatki.

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia

Temat: Słownik filozoficzny: nazizm

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

10. Wybrane spory z zakresu filozofii polityki. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

- 1) o naturę społeczeństwa (indywidualizm – kolektywizm);
- 3) o naczelne wartości życia społecznego (liberalizm kulturowy – konserwatyzm);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji. Uczeń:

- pozna tło historyczne i źródła koncepcji nazistowskich;
- przeanalizuje kształtowanie się aryjskiego mitu, który doprowadził do antyślawizmu i antysemityzmu w Niemczech;
- przemyśli, dlaczego nazizm stał się ideologią hitlerowskich Niemiec;
- zrozumie, w jaki sposób mechanizmy wykluczenia stały się źródłem nazistowskiej przemocy;
- dowie się, jak wojna i ludobójstwo były tłumaczone przez nazistowską filozofię.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;

- konektywizm;
- nauczanie wyprzedzające.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- audiobook;
- praca z multimediami;
- rozmowa kierowana.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiałach;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i wyświetla na tablicy temat i cele lekcji. Prosi uczniów, by na podstawie wiadomości zdobytych przed lekcją zaproponowali kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Nauczyciel, za pomocą dostępnego w panelu użytkownika raportu, weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji. Prosi wybranego ucznia o przeczytanie pytania znajdującego się we wprowadzeniu do e-materiału: *Jak polityka rasowa stworzyła ideologię nazistowską?* i rozpoczęcie dyskusji na podstawie przeczytanego przed lekcją tekstu. Po zakończeniu dyskusji chętna/wybrana osoba przedstawia wnioski.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel dzieli klasę na trzy grupy. Każda z nich ma za zadanie przygotować prezentację na podstawie wydzielonych części materiału w sekcji „Przeczytaj”. Zespoły

pracują według ustalonego porządku:

- grupa 1: pojęcie nazizmu;
- grupa 2: doktryna nazizmu;
- grupa 3: nawiązania do doktryny nazistowskiej i jej oponentów.

Uczniowie przygotowują krótkie wystąpienia zawierające syntezę treści przydzielonego zagadnienia. Po wyznaczonym czasie zespoły prezentują efekty swojej pracy.

2. Praca z multimediami nr 2. Nauczyciel wyświetla multimedia z sekcji „Audiobook”.

Tym razem uczniowie pracują w parach, przygotowując odpowiedzi na pytania:

- *Jakie były główne tezy, na których Hitler oparł swoją ideologię?*
- *Przeczytaj fragment „Mein Kampf” Hitlera. Nazwij jego stanowisko. Jakimi przesłankami kierował się, by stworzyć swoją ideologię?*

Po wyznaczonym czasie pary łączą się w czwórki i wspólnie omawiają swoje odpowiedzi, uzupełniając zawarte w nich wnioski i wiadomości. Nauczyciel pilnuje porządku pracy, pełni rolę doradcy i udziela uczniom informacji zwrotnej.

3. Praca z multimediami nr 1. Uczniowie ponownie pracują w grupach. Każda z nich opracowuje odpowiedzi do poleceń nr 1 i 2:

- *Na podstawie prezentacji i wiedzy własnej odpowiedz, jakie były intelektualne przesłanki powstania nazizmu.*
- *Zastanów się, czy koncepcje filozoficzne zaadaptowane przez nazistów mogą usprawiedliwić ich działania. Wyjaśnij, dlaczego tak uważasz.*

Po wykonaniu zadania drużyny przedstawiają wyniki pracy na forum.

Faza podsumowująca:

1. Zalogowany na platformie nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Wybrany uczeń odczytuje cele lekcji, a następnie wszyscy wspólnie omawiają: co udało się osiągnąć, do czego warto wrócić, czego nie udało się zrealizować i dlaczego.

Praca domowa:

1. Na podstawie lekcji oraz innych, wiarygodnych źródeł uzupełnij mapę myśli. Jakie elementy nazizmu udało ci się zidentyfikować na początku lekcji? Które z nich udało ci się rozpoznać we fragmencie *Mein Kampf*? Zapisz swoje wnioski w formie notatki.

Materiały pomocnicze:

- Arendt H., *Korzenie totalitaryzmu*, tłum. D. Grinberg, M. Szawiel, Warszawa 2021.
- Raina P., *Adolf Hitler 1945: koniec legendy*, Warszawa 2020.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedii:

- Uczniowie zapoznają się z multimediami w sekcji „Prezentacja multimedialna” i przygotowują do niego pytania. Następnie zadają je sobie nawzajem, sprawdzając stopień przyswojenia jego treści.